

ATABETÜ'L -HAKÂYIK'TA EĞİTİM, BİLİM ve AKIL
Education, Science and Mind in Atabetü'l -Hakâyık

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
mefo3@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0721-9422>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 6/2 Ekim / October 2020 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	27.08.2020
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	04.10.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 329-338	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.786743

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
AICUSBED 6/2, 2020, 329-338

ATEBETÜ'L-HAKÂYIK'TA EĞİTİM, BİLİM VE AKIL
Education, Science and Mind In Atebetü'l-Hakâyık

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih ÖZCAN

Öz

Bu çalışmada 11. asrın sonu 12. asrın başında yaşayan Edib Ahmet Yükneki tarafından kaleme alınan Atebetü'l Hakâyık adlı eserde geçen, eğitim, bilim ve akıl kavramları ele alınmıştır. Arapça, Farsça bilen; tefsir, hadis gibi ilimleri tahsil eden; âlim, fazıl, edip olarak zikredilen Yükneki'nin Orta Türkçe döneminde Karahanlı Türkçesiyle yazdığı Atebetü'l Hakâyık bir nasihat kitabı ve Türk İslam Edebiyat tarihinin ikinci eseridir. Bu bakımdan başta Türk Dili olmak üzere edebiyat tarihi araştırmaları için büyük bir öneme sahiptir.

Çalışma, tarama modelinde olup doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada akılla ilgili 21, bilgi-akılla ilgili 50 ve eğitimle ilgili 60 beyit tespit edilmiştir. Eserin başından sonuna kadar bu kavramlar birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almıştır. Tespit edilen bu bulgular, Edib Ahmet'in beyitleriyle zamanına sığdıramayacak kadar büyük bir şair, âlim ve Atebetü'l Hakâyık'ın ise yüzyıllar öncesinden günümüze ve insanlığa yol gösteren bir eser olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira Edib Ahmet'in bahsettiği kavramlar Kutadgu Bilig'de, Divan-ı Hikmet'te ve Makalat'ta da karşımıza çıkmaktadır.

İnceleme sonucunda Yükneki eserinde ideal insanın hangi vasıflara sahip olması gerektiğine yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Atebetü'l Hakâyık, Edip Ahmet Yükneki, Eğitim, Bilim, Akıl

Abstract

In this study, the concepts of education, science and reason in Atebetü'l Hakâyık, written by Edib Ahmet Yükneki, who lived at the end of the 11th century and the beginning of the 12th century, were discussed. Atebetü'l Hakâyık, written in Karahanlı Turkish in the Middle Turkish period by Yukneki, who knows Arabic, Persian, learned sciences such as tafsir and hadith, was mentioned as a scholar, virtue, and edib, is a book of advice and is the second work in the history of Turkish Islamic Literature. In this respect, it has a great importance for literature history research, especially Turkish Language.

The study is in screening model and it has been carried out based on document analysis method. In the study, 21 couplets about mind, 50 couplets about knowledge-reason and 60 couplets about education have been determined. These concepts were interrelated from the beginning to the end of the work. These findings reveal that Edib

Ahmet is a great poet and scholar, who exceeded his time with his couplets, and Atebetü'l Hakâyık is a work that guides the present and humanity from centuries ago. And the concepts mentioned by Edib Ahmet appear in Kutadgu Bilig, Divan-ı Hikmet and Makalat.

As a result of the examination, Yukneki stated in his work which qualities the ideal person should have.

Key Words: Atebetü'l Hakâyık, Edip Ahmet Yükneki, Education, Science, Intellect

Giriş

İnsan hem maddi hem de manevi yönü olan bir varlıktır. İyi bir insan maddi ve manevi eğitimini tam olarak sağlamış, dengeli bireydir. Toplumlar için yer altı ve yer üstü zenginliklerinden önce iyi yetiştirilmiş insan daha önemlidir. Eğitimin akılla ve bilimle nitelik ve nicelik olarak donatılmasıyla maddi ve manevi olarak doyurulmuş iyi insan ortaya çıkarılabilir. Eğitimde nitelik ve nicelik olarak doyuma ulaşmış toplumların köklü bir geçmişe sahip oldukları görülmektedir. Bu geçmişin eksiksiz ve doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarımı da milletlerin yaşayıp, büyümesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Bu aktarıma kültür aktarımı adı verilmektedir. TDK'nin (2020) çevrim içi sözlüğünde kültür "...sonraki nesillere iletmede kullanılan, hars, ekin" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuçuradi (2009: 54) "kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi (bu olanakların işlenmesini, kültüre edilebilmesini) sağlayan etkinliklerin tümü" veya "bilimin, sanatın ve teknik becerilerin taşıdığı ortak damga" diyerek kültürün çerçevesini çizmektedir. Karşlı (2016: 41) ise kültür-insan ilişkisini "insanın kültürün içinde ve kültür sayesinde kendi benini inşa edebilmesidir" şeklinde yorumlamıştır.

Türklerin ilk yazılı kültür taşıyıcısı Göktürk Kitabelerinden günümüze kadar abide şahsiyetlerin zenginliği gözümüze çarpmaktadır. Yusuf Has Hacı'ya, Kaşgarlı Mahmut'a; Yunus Emre'den Mevlana'ya, Ahmet Yesevi'den Edip Ahmet Yükneki'ye kadar kültürel miras taşıyıcılarımız olmuştur. Bu çalışmamızda da Türker'in yeni bir kültürle tanışmalarına denk gelen dönemde yazılan, geçiş dönemi eseri niteliği taşıyan Atebetü'l Hakâyık'ta eğitim, bilim ve akıl kavramları incelenmiştir.

Edip Ahmet Yükneki'nin hayatı:

Edip Ahmet hakkında, yaşadığı dönem ve çevreyle alakalı belgelere dayandırılacak bilgiler mevcut değildir. Edip Ahmet Semerkant bölgesindeki Yüknek şehrinden Mahmud adında birinin oğludur (Karahana, 1998:37). Arat (1992: 6) ise Edip Ahmet'in memleketinin safalı ve gönülleri okşayan güzel Yüknek olduğunu ve babasının Mahmud Yüknekî adı ile

malum olduğunu söylemiştir. Yüknek şehri hakkında ise “Sır-Derya havzasında, Türkistan (Yese) şehrinin şimal-i garbisinde bulunan bu eski Oğuz şehri” (bk. *Kâşkarî, Türk. Trc. I, 436*: Sabran ve Sabran) Sâ mânîler devrinde bir hudut şehri idi (Uysal, 2007: 1199).

Eski kaynaklardan Ali Şir Nevai'nin Nesâimü'l-Mahabbe adlı eserinde de Edip Ahmet'in adı geçmektedir (Mengi, 2000: 25).

Edip Ahmet eserinde “Edib Ahmed atım edeb pend sözüm” dizesiyle de kendi adından bahsetmektedir (Edib Ahmed, Atebetü'l-Hakâyık: 77). Müellifin Arapça ve Farsça bildiği, tefsir ve hadis ilimlerini tahsil ettiği, kör olduğu ve “edipler edibi, fazıllar başı” (Şentürk, Kartal, 2012: 34; Arat, 1992: 6; Gülensoy, 1994: 422) olduğu da bilinen bilgiler arasındadır.

Yazarın şöhretinin günümüze kadar gelmesi, söz ve öğütlerinin halkın dilinde pelesenk olması, Atebetü'l Hakâyık'ın her döneme hitap etmesinin göstergesidir.

Atebetü'l Hakâyık:

İslami Türk Edebiyatının ilk örneklerinden olan Atebetü'l-Hakâyık, “Hibetü'l-Hakâyık, Aybetü'l-Hakâyık (Böler, 2009: 203) ve Gaybetü'l-Hakâyık (Gülensoy, 1994: 51) adları ile de anılır. Jean Deny ve Reşit Rahmeti Arat'ın “Atebetü'l-hakiiyk” (hakikatlerin eşiği) şeklindeki okuyuşları eserin içeriğine uygun görülmüş ve kabul edilmiştir (Gülensoy, 1991: 51).

Atebetü'l Hakâyık Edip Ahmet Yükneki'nin 12. yy. da (Kartal, Şentürk, 2005: 34) Türk ve Acem ülkelerinin meliki emir-i azam Muhammed Dad Sipehsalar'a hediye ettiği ve Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladığı döneme denk gelen geçiş dönemi eseridir. Atebetü'l Hakâyık Şehname vezninde yani Fe'ulün / fe'ulün / fe'ulün / fe'ul aruz kalıbı (Köprülü, 1925: 256) ve Hakaniye lehçesiyle yazılmıştır (Gülcan, 2004: 674). Eserin giriş bölümü Tevhîdle başlar. Tevhîdi, bir na't ve dört halifenin övgüsünün yapıldığı manzume takip eder. Bu manzumeden sonra eserde, eserin kendisine ithaf edildiği, *Türk ve Acem ülkelerinin meliki, emîr-i âzam Muhammed Dâd İspehsâlâr Beg'e* ait övgüler ve eserin yazılış nedeninin anlatıldığı kısım yer alır (Arat, 2006: 5)

Eserin ve müellifin üslubu Hacib ve Kaşgarlı kadar şairane değildir. Bu durumu Köprülü (Köprülü, 1934: 69-70) “onun dili, Türkçe sözlerle, vaaz ve nasihat yollu Şiirler söylemiş; Türk ulusları arasında hikmet ve nükteleri yaygınmış; sözlerini nazım yoluyla söylemiş.” şeklinde açıklamaktadır. Araştırmacıların birçoğu bu durumu Edip'in gözlerinin görmemesine bağlamaktadır.

Literatür incelemesi yapıldığında Atebetü'l Hakâyık ile ilgili Çatak (2012) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ta dünya algısı”, Kök ve Eker (2016) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ın tanıklığında bilgi metaforları”, Kılıç (2013) tarafından “Atebetü'l Hakâyık'ta dil becerileri üzerine bir inceleme” makale çalışmaları yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesinde analitik işlem süreci, dokümanlarda yer alan verilerin bulunmasını, seçilmesini, değerlendirilmesini (anlamlandırılmasını) ve sentezlenmesini içermektedir (Bowen, 2009: 28).

Atebetü'l Hakâyık'ta eğitim, bilim ve akılla ilgili beyitler tespit edilmiştir. İncelenen bu beyitlerin hem yazıldığı dönem için hem de günümüz için ne kadar önemli olduğu ve taşıdığı değerler ortaya konulmuştur.

Bulgular

Bu çalışmada Atebetü'l Hakâyık'ta yer alan eğitim, bilim ve akılla ilgili beyitler ve dörtlükler belirlenmiş ve içeriklerine bakılmıştır.

Akıl

Akıl kelimesi TDK'nin (2020) çevrimiçi sözlüğünde “düşünme, anlama ve kavrama gücü, us.” şeklinde tanımlanmıştır. İslam Ansiklopedisi'nde (1989: 246-247) ise akıl, “İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi” olarak açıklanmıştır. Akılla ilgili diğer tanımlar ise şu şekildedir: “Akıl, zatiyla maddeden mücerred, fiiliyle maddeyle alâkadar bir cevherdir.”, “Akıl anlama aletidir.” (Başar, 2016: 470).

Akıl, insan olabilmenin, değer bulmanın şartıdır. Bilgiye de akılla ulaşılır. Atebetü'l Hakâyık'a göre aklın Allah'a tanıklık ettiği, aklın insanı diğer canlılardan farklı kıldığı anlatılmaktadır.

Edip Ahmet akılla ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Canlı, cansız, uçan ve koşan (her şey; Senin varlığına tanıklık eder (5-6).
- Senin birliğine delil arayan (kimse); Bir tek şeyde binlerce delil bulur (7-8).
- Yok idim, yarattın; yine yok edip, Tekrar var edersin; bunu ikrar ederim (9-10).
- Kadir (Tanrı Senin) geceni ve gündüzünü yarattı; (bunlar) birbirine uyup, birbirinin ardı-sıra giderler (13-14).
- Dirileri öldürdüğü gibi, ölüleri de diriltir, görürsün; Bunu iyi bil (17-18).
- Şimdi Peygamberin fazlından birkaç söz dinle; Akıl ve dikkatini bileyip, sözümü anlamağa çalış (21-22).
- O yaratılanların (en) seçkini ve insanların (en) kutlusudur; Bil ki, yaratılanlar arasında onun eşi ve dengi yoktur (23-24).
- Faziletin olursa nefsin kurtulur; Eğer adaletini kullanırsan, bu benim için felaket olur (39-40).
- Akıl, anlayış, şu'ur ve zekâ mekânı; Bilgi ocağı ve fazilet kaynağıdır (47-48).
- Ey şahımın faziletlerini sayan (kimse); sahradaki kum ve ufak taşlar sayıya gelir mi (59-60).
- Siyaset, riyaset, kiyaset, kerem (ve bunlara) adaleti ekle; bunları eşit ve anla (61-62).
- Boş-boğaz adam akıllı olur mu? (137).
- İnsanı dil ile kızdırma; bil ki, ok yarası kapanır, fakat dilin açtığı yara kapanmaz (139-140).
- Dilini sıkı tut, dil korunursa, kendin korunmuş olursun, yüzünü ateşten kurtar (160).
- Sırrımı iyi sakla, kimse bilmesin. Gören ve duyan sana gülmesin (169-172).
- Bu dünya arkasından koşmak niçin; hasis maldan ötürü (koşar), sen kendini tut (181-182).
- Her dolan azalır, her tam olan eksilir (199).
- Sözü düşünerek söyle, acele etme; sözünü sakla ki sonra başını saklamayasın (357-358).
- İyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez (373).
- Diken eken üzüm biçmez (376).
- Birçok insan dıştan hakiki dost gibi görünüyorlarsa da, içten cefasızdırlar; bunu bil (383-384).

Bilgi – Akıl

Atebetü'l Hakâyık'a göre bilgi kıymetli bir dinardır. Cahillik kötü bir şeydir. Değeri yoktur uzak durmak gerekir. Akıl ise karanlığı aydınlatan meşaledir. İnsanın karanlığı ise bilgiyle aydınlanmaktadır. Bilgiyi bilimle temsil ederiz. Atebetü'l Hakâyık'ta bilgi iliktir, madendir, hazinedir.

Edip Ahmet bilgi-akılla ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Bilgiden sözüme temel atarım; Ey dost, bilgiliye yaklaşımağa çalış. Saadet yolu bilgi ile bulunur, bilgi edin ve saadet yolunu bul (81-84).
- Bilgili insan kıymetli dinardır. Cahil ve bilgisiz adam- değersiz bir akçedir. Bilgili ile bilgisiz müsavi olur mu? Bilgili dışı-erkek ve cahil erkek dışıdır (85-88).
- Kemik için ilik ne ise, insan için bilgi odur; İnsanın ziyneti akıldır, kemiğinki ise, iliktir. Bilgisiz, iliksiz kemik gibi, boştur; İliksiz kemiğe kimse el uzatmaz (89-92).
- İnsan bilgisi ile tanınır; Bilgili adam ölür, adı kalır, Bilgisiz sağ iken, adı ölüdür (93-94-96).
- Şimdi anlayarak ve sınayarak etrafa bakıver; Bilgi kadar faydalı başka ne var? (99-100).
- Bilgiyi daima, bilgili arar (105).
- Bilgisize doğru söz tatlı gelir, Ona öğüt ve nasihat faydasızdır Nice kirli (şeyler) yıkamakla temizlenir; Fakat cahil yıkamakla temizlenmeyen bir kirdir (109-112).
- Bilgili adam her işin zamanını bilir, İşini bilerek yapar ve sonra pişman olmaz (113-114).
- Bilgili ancak lüzumlu sözü söyler (117).
- Bilgisiz ne söylese, anlamadan söyler (119).
- Yaradan Tanrı bilgi ile bilinir, Bilgisizlikten hayır gören var mı? (121-122).
- Bilgilerin sözü öğüt, nasihat ve edebdir; Bilgiliyi acem de arab da öğdü. Bilgi malı olmayan için, tükenmez bir hazinedir; Bilgi, neseptsiz için, yerilmez bir neseptir (125-128).
- Dilini muhafaza atında bulunduranlardan pişman olan kim var? (144).
- Dilini sıkı tut, yüzünü ateşten koru (160).
- Her dolan azalır, her tam olan eksilir (199).
- Yılan yumuşak olduğu halde, kötülük yapar; uzak durmalı ve yumuşak diye yanılıp tutmamalı (215-216).
- Bakıp dış süsünü görerek, senin ona (dünyaya) gönül bağlaman, bil ki, hataların başıdır (219-220).
- Ululuk taslama, sakın, ulu yalnız Tanrıdır (283).
- Fazla emel besleme; emelin altında ecel saklıdır (293).

Eğitim

İnsan diğer bazı canlılar gibi donanımlı olarak dünyaya gelmemektedir. İnsanın eğitim ve öğretime ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç da bir ömür boyu devam etmektedir. Atebetü'l Hakâyık'ta eğitimin tek bir yönü ele alınmamıştır. Dinî, ahlaki, sosyal vb. tüm alanlarda eğitimin öneminden bahsedilmektedir. Bireyin eğitilmesinden sonra toplumun da eğitilmesi gerektiği çeşitli örneklerle belirtilmiştir.

Edip Ahmet eğitimle ilgili düşüncelerini şu şekillerde açıklamıştır:

- Bilgiyi ara, usanma bil ki, o hak Resul: “bilgiyi, Çin’de bile olsa, arayınız” dedi (103-104). Bilgili adam her işin zamanını bilir, İşini bilerek yapar ve sonra pişman olmaz (113-114).
- Bilginin kadrini yine bilgi bildirir(107-108).
- Bilgisizlikten hayır gören var mı? (122).
- Edeblerin başı, dili gözetmektir (130).
- Dili muhafaza altında tut, dışın kırılmasın (131).
- Düşünerek konuşma, sözün iyisidir (133).
- Dilin başı-boşluğu bir gün başa bela olur (136).
- Toplayacaksın da ihtiyacın kadar topla (248).
- Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayı cömertliktir; bil ki, hasislik en çirkinidir (249-250).
- Ellerin en kutlusu veren eldir (251).
- Sevmek için cömert ol (259).
- Kibir libasını giydin ise, derhal çıkar; halka karşı göğüs kabarttın ise, dilini derhal düzelt (277-278).
- İnsanlar, ana baba bir, kardeşirler (291).
- Zenginlik ve fakirlik Tanrının kısmetidir (303).
- Bil ki, ok yarası kapanır, fakat dilin açığı yara kapanmaz (139).
- İnsana ne gelirse dilinden gelir (145).
- İki kötülük vardır: gevezelik ve yalan (151).
- Doğru ol doğruluk yap (165).
- Sırrını iyi sakla, aşikâr olup insanlar sana gülmesin (169-172).
- Ey dost bilginin izini takip et, sözü bilerek söyle. Mal hırsını gönülden çıkar (185).
- Ey mal sahibi iyi ve cömert adam, Tanrı sana verdi ise, sen de ver (245).
- Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayı cömertliktir; bil ki, hasislik (bunların en) çirkinidir (249).
- Kerem bir bina, hilm onun temelidir (341).
- Eğilene destek ver, kesileni ekle (343).
- Ey dost, büyüklerin hakkını gözet (345).
- Büyüklüğe erişersen, kendini şaşırma. Yumuşak huylu ol, tatlı dil kullan (353-356).
- Sözü düşünerek söyle, acele etme (357).
- Bin kişi dostun olsa çok görme; bir kişi düşmanın olsa azımsama (359-360).

- Açgözlü olma. Rızkın yazılmıştır. İki verilerse üçü isteme (311-312).
- Sana cefa edene vefa ile mukabele et. Kan ile kan temizlenmez (327-328).
- Aç insana yedir, çıplağa giydir, zorluk çektirme, tahammül et (329-332).
- Keremin başı kötülüğe iyilik yapmaktır (334).
- Kusurlu adamın kusurunu affet; Düşmanlık kökünü kazıp, ortadan kaldır (337-338).
- İşin başını ve sonunu düşün (367).
- İyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez (374).
- Diken eken üzüm biçmez (376).
- Arkadaşın iyiye insan da iyi olur (377).
- Dış görünüşe aldanma, içten vefasızdır (383-384).
- Malın haram ise, sonu azaptır (427).
- Sözüm edeb ve nasihatir (469).

Sonuç ve Tartışma

Atebetü'l Hakâyık adlı eserde; gerek toplumsal hayatta gerekse bireylerin günlük hayatlarında rehber ve ölçü olarak kabul edilen akıl, bilim ve eğitim kavramları üzerinde özellikle durulmuştur.

Aristo ve Sokrates'ten günümüze kadar gelen bütün ilim ve fikir adamları ahlak ve hayat değişimleri ortasında insana yol göstermek için çabalamışlardır. Bireylerin gelişmesinde eğitimin, bilimin ve aklın öneminden bahsetmişlerdir. Çünkü bireyin kurtulması toplum ve devletin kurtulmasıdır. Atebetü'l Hakâyık'ta bahsedilen eğitim, bilim ve akıl kavramlarına Kutadgu Bilig ve Divan-ı Hikmet'te de rastlamaktayız. Bu kavramlar Kutadgu Bilig'de özellikle devlet adamlarının sahip olması gereken özellikler olarak yer alırken, Divan-ı Hikmet'te ise Kutadgu Bilig'e ek olarak toplum bireylerinin hepsinin taşınması gereken birer özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, bilim ve akıl kavramlarının bir yansımaları da Hacı Bektaşî Veli'nin Makalat adlı eserinde görmekteyiz (Coşan, 1996): "...Ondan sonra Âdem (a.s.) sağ yanına baktı; üç güzel şahıs gördü ve sordu: - Adınız nedir ve makamınız nerededir? Birincisi cevap verdi: - Adım akıldır ve yerim başta, beyindedir, ... Üçüncüsü ise şöyle cevap verdi: - Adım, ilimdir ve makamım göğüs içindedir." bu kavramların yokluğunda yerlerini "öfke, açgözlülük, haset" kavramları alacaktır.

Atebetü'l Hakâyık adlı eserde akılla ilgili 21, bilgi-akılla ilgili 50 ve eğitimle ilgili 60 beyit tespit edilmiştir. Eserde akıl başlığında, akıl ile yaratılan her şeyin Allah'a götürdüğü, boşboğaz insanın akılsız insan olduğu, aklın dilin göstergesi olduğu, her şeyde akılla hareket edip düşünmeden asla konuşulmaması gerektiği gibi nasihatlerle günümüzde yok olan ananelerimizden bahsedilmiştir. Bilgi-akıl başlığında mutluluğun bilgide

olduğu, kemik için iliğin önemi neyse insan için de bilginin öneminin o olduğu, cahilliğin bilgisizlikten geldiği, bilginin zamanı kontrol etmek olduğu, bilgi sahibi insanın her şeyi kontrol edebileceği, saygı göreceği dile getirilmiştir. Akyüz'ün (1982: 27) “İnsan ancak bilgi sahibi olursa uygun davranışları anlar, yapar ve mutlu olur” sözü ve Sokrates'in “hiç kimse bile bile kötülük yapmaz, kötülük bilginin (epiteme) eksikliğinden doğar” (Gökberk, 2019: 51) sözü bilginin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Eğitim başlığında ise doğru insan, doğru vatandaş tanımlarının içeriğini oluşturan “bilginin aranması, doğru olunması, gevezelik ve yalandan uzak durulması, dilin gözetilmesi, ihtiyacın kadar alınması, açgözlülük yapılmaması, cömert olunması, affedici olunması, eğilene destek verilmesi ve bin düşünüp bir cevap verilmesi” kavramlarına değinilmiştir. Eserin başından sonuna kadar bu kavramlara birbiriyle ilişkili bir şekilde yer almıştır. Eserde “Adaletli olmak, akıllı olmak, bilgili olmak, cahil olmamak, cömert olmak, doğru söylemek, dünyaya aldanmamak, gevezelik etmemek, kerem sahibi olmak, kibirli olmamak, yalan söylememek, yumuşak huylu olmak, iyilik yapmak” gibi başlıkları da görmek mümkündür. Didaktik yönü ağır basan Atebetü'l Hakâyık, içeriğiyle ideal insan (doğru sözlü, yumuşak dilli, güzel ve gönül alıcı sözler söyleyen, düşünerek konuşan, yalan söylemeyen, gevezelik etmeyen, düşünmeden konuşmayan) ve ideal yaşam için kılavuzluk görevi görmektedir. İnsanlık tarihi boyunca iyi insan övülmüştür kötü insan da yerilmiştir. Edip Ahmet de eserinde iyi insanı övmüş, kötü insanı yermiştir. Edip Ahmet anlatımı güçlendirmek, düşüncelerini etkili bir biçimde sunmak için deyimlere ve atasözlerine yer vermiştir. Yazarın buradaki amacı eserin anlaşılmasını ve kalıcılığını sağlayarak okuyanın bilgi hazinesini ve düşünce ufku genişletmektir. Edip Ahmet bu eseriyle zamanına sığdırılmayacak bir şair ve âlim olduğunu göstermiştir.

Öneriler

Atebetü'l Hakâyık'ın öğüt ağırlıklı bir eser olduğu göz önüne alınacak olursa eserde bahsedilen duyarlılık, sorumluluk, cömertlik, doğruluk gibi toplumsal değerler kapsamlı bir şekilde ele alınabilir. Ahlak kitabı özelliği taşıyan bu eserin ve müellifin öğrencilere tanıtılması için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Eserin genelinde eğitim, bilim ve akılla ilgili birçok değer üzerinde durulmuştur. Bu değerlerin tüm okul seviyelerine uygun hale getirilip, öğrencilere benimsetilmesi gereklidir.

Kaynakça

Akyüz. Y. (1982). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

- Arat, R. R. (1992). Atebetü'l-Hakâyık, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banarlı, S. (1998). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Başar, A. (2016). Akıl nedir? Nasıl kullanılır? Zafer dergisi, <https://www.zaferdergisi.com/makale/11399-akil-nedir-nasil-kullanilir.html>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, 9(2), 27-40.
- Böler, T. (2009), Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 25: 196.
- Coşan, E. (1996). Makalat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiryürek, H. (2012), Atebetü'l-Hakâyık'ın Gramatiksel Bağlam ve Sıklık Sözlüğü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, A. (2004), Edib Ahmet Yükneki ve Atebetü'l-Hakâyık, *Büyük Türk Klasikleri*, c.1: 24, 158-159. Ötüken Neşriyat.
- Gökberk, M. (2019). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güleysoy, T. (1994). "Atebetü'l-Hakâyık" İslam Ansiklopedisi, C. IV: 51, 422, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürcan, İ. (2015). Erdem Kavramı Bağlamında Kendisine Benzetilen Dil Birliklerinin Dilbilimsel Değerlendirilmesi, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/16 Fall 2015, p. 671-688.
- Heyet, C. (2008). Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri. Ankara: TDK.
- Karahan A. (1998). Türk Kültürü ve Edebiyatı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- Köprülü, M.F. (1925). "Aybetü'l-Hakâyık" a Dair", *Türkiyat Mecmuası*, c. 1.
- Köprülü, M.F. (1934). XII. Asır Türk şairi Edib Ahmed. *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*.
- Mine M. (2000). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şentürk, A. Kartal, A. (2012). Eski Türk Edebiyatı Tarihi: 34. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK. (2020). <http://www.tdk.gov.tr>.
- TDV İslâm Ansiklopedisi (1986). İstanbul. C. 2.
- Uysal, S. (2007). Yüknek'in Neresi Olduğu ve Edib Ahmed'in Mezârı Hakkında. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4.